

OČRT SLOVENSKE DIPLOMACIJE ALI DIPLOMACIJE SLOVENCEV**

Povzetek. Članek obravnava zgodovino slovenske diplomacije, ki pa po avtorjevem mnenju ne sme biti omejena zgolj na obstoj samostojne slovenske nacionalne države. Ob številnih uglednih osebnostih v notranji politiki lahko na Slovence naletimo tudi v diplomatskih službah habsburške monarhije ter kraljeve in komunistične Jugoslavije. Med diplomati slovenskega rodu, ki so služili pod habsburškimi cesarji, je treba omeniti Sigismunda Herbersteina, Alojza Dobravca viteza Saldapenno, Antona viteza Lavrina, Josefa barona Schwegla in Alojza Pogačarja. V obdobju kraljeve Jugoslavije je Izidor Cankar kot poslanik služboval v Argentini, Kanadi in Grčiji. Med obema vojnama so trije Slovenci – Ivan Hribar, Albert Kramer in Bogumil Vošnjak – služili kot poslaniki v Pragi, nekdanji predsednik deželne vlade za Slovenijo Leonid Pitamic pa je postal celo poslanik v Washingtonu. Ivan Perne je bil šef oddelka za Društvo narodov na zunanjem ministrstvu, v sami administraciji Društva narodov pa se je najvišje zavihtel Vladimir Miselj, ki je delal v sekretariatu. Po drugi svetovni vojni je imel vodilni slovenski komunist Edvard Kardelj ob Josipu Brozu Titu celo ključno vlogo v zunanji politiki socialistične Jugoslavije. V sedemdesetih letih je začelo število Slovencev v jugoslovanski diplomaciji upadati, še zlasti na nižjih diplomatskih ravneh. Ob razpadanju jugoslovanske države je večina slovenskih diplomatov podprla prizadevanja slovenskega političnega vodstva za osamosvojitve in se tudi aktivno vključila v boj za mednarodno priznanje.

Ključni pojmi: diplomacija, zgodovina, habsburška monarhija, Jugoslavija, pariška mirovna konferenca

* Dr. Andrej Rahten je višji znanstveni sodelavec na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU in izredni profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

** Izvirni znanstveni članek.

Uvod

V zborniku o osimski meji, ki so ga leta 2006 uredili in izdali kolegi z Univerze na Primorskem, najdemo v krajšem pregledu delovanja slovenskih politikov in diplomatov pri določanju meja tudi naslednjo oceno stanja raziskav zgodovine slovenske diplomacije in diplomatskih študij na Slovenskem nasploh: »Skromna diplomatska tradicija se tudi v samostojni Sloveniji izraža le v redkih in naključnih izdajah diplomatskih dokumentov, tudi tistih, ki so povezani z nastajanjem samostojne države (za prvi tiskani diplomatski dokument na slovenskih tleh sicer velja prevod mirovne pogodbe iz Lunévilla, sklenjene 9. februarja 1801, ki zadeva Benečijo in s tem tudi beneške Slovence), v odsotnosti revije ali časopisa, ki bi sistematično obravnaval diplomatska vprašanja, v tem, da zgodovine diplomacije praktično nimamo, in ne nazadnje tudi v tem, da še po skoraj desetletju in pol ter ob politiki, ki univerze postavlja skoraj v vsako vas, še vedno nismo uspeli ustanoviti diplomatske akademije« (Repe, 2006: 53).

Pet let kasneje je mogoče na stanje raziskav zgodovine slovenske diplomacije gledati precej bolj optimistično. 14. decembra 2005 je bila v okviru Centra za evropsko prihodnost ustanovljena Projektna skupina za raziskovanje diplomatske zgodovine Srednje in Jugovzhodne Evrope, ki je na svoji prvi seji 9. marca 2006 sprejela odločitev o ustanovitvi zbirke *Studia diplomatica Slovenica*. V tej je do danes izšlo pet obsežnih knjig, od katerih so zadnje tri že rezultat delovanja Koordinacijskega odbora za raziskovanje diplomatske zgodovine (v nadaljevanju KORDZ), v katerem ob podpori Ministrstva za zunanje zadeve Republike Slovenije poleg Centra za evropsko prihodnost sodelujejo tudi predstavniki Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Forum slovenskih kultur. In kar je še posebej vzpodbudno: diplomatska zgodovina in zgodovina diplomacije sta tako ali drugače sestavni del predmetnih vsebin na štirih slovenskih fakultetah, kar se odraža tudi v vedno večjem številu zelo kakovostnih diplomskih del o zgodovini slovenske diplomacije (Mal, 2009; Adamlje, 2010).¹ Za Rudijem Čačinovičem, ki je leta 1998 s svojo študijo v zborniku *Diplomacija in Slovenci* napisal prvi pregled zgodovine slovenske diplomacije (Čačinovič, 1998: 107–121), je tako v preteklem desetletju zrasla nova generacija zgodovinarjev, politologov in pravnikov, ki se s to tematiko ukvarjajo sistematično. Prav ta številka *Teorije in prakse* v veliki meri upravičuje optimistična pričakovanja glede nadaljnega razvoja diplomatskih študij pri nas, pri čemer pričujoči »očrt zgodovine slovenske diplomacije ali

¹ V študijskem letu 2009/10 se je predmet izvajal na Fakulteti za družbene vede, ki ima na tem področju najdaljšo tradicijo, ob tem pa še na Fakulteti za državne in evropske študije, Evropski pravni fakulteti ter Mednarodni fakulteti za družbene in poslovne študije.

diplomacije Slovencev« predstavlja predvsem neke vrste vmesno poročilo dosedanjih raziskovalnih rezultatov v okviru KORDZ.

Članek temelji na izhodišču, da je »diplomacija Slovencev« precej starejša od diplomacije suverene slovenske države, zato obravnava neke vrste predzgodovino slednje. Da so se njihove dejavnosti izvajale znotraj mnogonarodnih državnih tvorb, ne spremeni dejstva, da gre za diplomate slovenskega rodu. Torej je tudi naloga slovenskega znanstvenega zgodovinopisja, da jih vključuje v svoje raziskave. Tako zastavljen koncept sicer nekoliko odstopa od doslej uveljavljenih pogledov o slovenskih diplomatih kot služabnikih »tujih gospodarjev«. A dvajset let po nastanku slovenske nacionalne države je verjetno le dovolj dolga doba, da se namesto na romantične predstave o »tisočletnem boju« za lastno državo opremo predvsem na pravno jasna dejstva državljanske pripadnosti Slovencev mnogonarodnim okvirom, od habsburške monarhije prek kraljeve pa vse do socialistične Jugoslavije.

V službi habsburških cesarjev

Že v času habsburške monarhije so se številni Slovenci odlikovali v diplomatski službi. Ob tem seveda najprej pomislimo na Sigismunda Herbersteina, sina kranjske plemiške družine, ki je v prvi polovici 16. stoletja zaslovel s svojim poslanstvom na ruskem dvoru. Razprave o tem, ali je bil Herberstein »Slovenec« ali »Nemec«, so danes presežene. A dejstvo je, da je bil že v otroških letih v Vipavi tarča posmeha svojih vrstnikov, saj je vztrajno gojil znanje slovenščine in si s tem po lastnem pričevanju prislužil vzdevka »slav« in »kodrotz« (slednje naj bi pomenilo »žlobudrač«). Ko je kasneje v razkošnem ogrinjalu nastopil kot poslanec cesarja Maksimilijana I. na moskovskem dvoru, se je prav slovenščina na dvoru latinščine in nemščine neveščih ruskih mogočnikov izkazala kot najboljše sredstvo diplomatske komunikacije. Herberstein je kot diplomat služil kar trem habsburškim cesarjem, pri čemer je opravil 69 potovanj v tujino, od katerih je mogoče naštetih 53 formalnih diplomatskih misij. Večino jih je mogoče postaviti v kontekst ključnih prioritet diplomacije habsburškega dvora, torej njegove »vzhodne politike«. Herberstein je kot svoj največji diplomatski uspeh označil posredovanje ob osmanskem obleganju Dunaja leta 1529, s katerim si je pridobil tudi spoštovanje Sulejmana Veličastnega. Imel je namreč privilegij, da se je s sultanom lahko pogovarjal kleče na eni nogi, in ne leže, kot je bilo takrat zapovedano (Zajc, 2010: 20–23).

Herberstein je nedvomno za nekaj stoletij naprej postavil standarde uspešnega diplomata, katerega prednost naj bi bila odprtost do drugih kultur in poznavanje jezikov, temelječa na srednjeevropski izkušnji. Tradicijo diplomatov iz slovenskih dežel, ki so uspešno predstavljali Habsburžane v svetu, so nato v novoveškem času nadaljevali tudi člani rodbine Kobenclov,

od katerih je Ludvik leta 1800 postal celo zunanji minister, potem ko je 17 let služboval kot poslanik na dvoru v Sankt Peterburgu in se uveljavil kot eden najtesnejših zaupnikov carice Katarine II. Velike (Košir, 2010: 51).

Slovenci so se kot diplomati znali uveljaviti tudi na Zahodu. Janez Luka Rakovec pl. Raigersfeld, član plemenitene kmečke rodbine iz Rakovice pri Kranju, je kot namestnik odsotnega poslanika leta 1813 vodil pogajanja, ki so privedla do nove koalicije proti Napoleonu Bonaparteju. Alojz Dobravec vitez Saldapenna, leta 1811 rojeni Tržačan, je večino kariere preživel v Parizu. Sprva je deloval predvsem kot publicist, pri čemer je bil stalen udeleženec diplomatskih pogovorov v pariških salonih. V štiridesetih letih 19. stoletja je bil zaupnik ministra in premiera Françoisa Guizota, po revoluciji leta 1848 pa ga je angažirala avstrijska vlada pri reorganizaciji konzulatov v Franciji, Španiji in na Portugalskem. Bil je tudi zaupnik Napoleona III. in je napisal njegovo biografijo. Leta 1859 je ustanovil specializirani časopis za mednarodno politiko *Mémorial diplomatique* (Čačinovič, 1998: 108–109). Na predvečer krimske vojne je neuspešno posredoval med Napoleonom III. in dunajskim dvorom, po koncu vojne leta 1856 pa je napisal študijo *Pariški mir, njegovi vzroki in učinki (Le traité de Paris, ses causes et ses effets)*. Leta 1864 je po nekaterih virih – očitno uspešno – sodeloval pri prepričevanju nadvojvode Maksimiljana Habsburškega, da s francosko podporo zasede mehiški prestol.²

V 19. stoletju so Slovenci pri zastopanju interesov habsburške monarhije v tujini večinoma opravljali konzularne funkcije.³ Anton vitez Lavrin, sin bogatega zemljiškega posestnika iz Vipave, je bil od leta 1828 avstrijski generalni konzul v Palermu, šest let pozneje pa je bil poslan za konzula v Aleksandrijo. Tam je zaslovel po uspešnem posredovanju med sultanom Mahmudom II. in Mohamedom Alijem, ustanovnim očetom sodobnega Egipta (sicer albanskega rodu), za kar ga je cesar Ferdinand I. povzdignil v viteza (njegov grb krasijo dve oljčni vejici in tri egipčanske sfinge). V Egiptu je Lavrin postal navdušen zbiratelj staroegipčanskih umetnin in jih del podaril tudi Deželnemu muzeju v Ljubljani. Bližnji vzhod je bil očitno priljubljena točka za konzule slovenskega rodu, saj je tam v začetku 20. stoletja kot generalni konzul v Jeruzalemu služboval tudi Alojz Pogačar.

Josef baron Schwegel je bil v 19. stoletju eden redkih Slovencev, sinov kranjske dežele, ki so odigrali pomembno vlogo v najožjem avstro-ogrskem diplomatskem vrhu pri oblikovanju zunanjepolitičnih prioritet (Rozman, 1984; Lucijan, 1995). V konzularni službi habsburške monarhije je deloval v Aleksandriji (1859–1870) in Carigradu (1870–1872) ter napravil bleščečo

² Maksimiljan Habsburški, sicer mlajši brat cesarja Franca Jožefa, je končal tragično. Po odtegnitvi Napoleonove podpore so ga namreč ustrelili republikanski nasprotniki pod vodstvom Benita Juareza.

³ Razen redkih izjem slovenski diplomati iz habsburške dobe še niso bili predmet monografskih predstavitev, zato so njihovi temeljni življenjepisni podatki povzeti po Slovenskem biografskem leksikonu.

kariero. Leta 1873 je bil imenovan za načelnika trgovinsko-političnega oddelka v avstro-ogrskem zunanjem ministrstvu in se leta 1878 tudi udeležil berlinskega kongresa, kjer je veljal za najbližjega zaupnika avstro-ogrskega zunanjega ministra Gyule grofa Andrásyja. Tako naj bi tudi slednjega prepričal o smiselnosti »miroljubne penetracije« habsburške monarhije na Balkanu. To ga uvršča med poglavitne »sokrivce« za dejstvo, da je Avstro-Ogrska svojo zunanjepolitično prihodnost vezala na Bosno in Hercegovino, kar se je končalo tragično s smrtjo prestolonaslednika Franca Ferdinanda v Sarajevu in tej sledečo prvo svetovno vojno.

Bližnja srečanja s srbsko diplomacijo

Slovenci torej kljub demografskim omejitvam niso bili nobena redkost v habsburškem diplomatsko-konzularnem aparatu, vendar so njihove dejavnosti potekale ločeno od narodnopolitičnih prizadevanj slovenskega političnega vodstva, ki je od leta 1848 stremelo k uresničitvi ideala *Zedinjene Slovenije*. Jugoslovansko vprašanje je v drugi polovici 19. stoletja preseglo zgolj notranjepolitične okvire, saj je z rastjo Srbije, ki se je vedno manj branila naziva »jugoslovanski Piemont«, naraščalo njeno nasprotje z Avstro-Ogrsko, ki se je sprevrglo v splošen boj za prevlado na Balkanu.

Večina slovenskih politikov, med katerimi je od preloma stoletja ključno mesto zavzemal kranjski deželni glavar in načelnik Vseslovenske ljudske stranke dr. Ivan Šusteršič, je trdno stala za odločitvami avstro-ogrške diplomacije na Balkanu. V njegovih očeh habsburška monarhija ni bila nekakšna »ječa narodov«, ampak trdnjava, ki Slovence varuje pred imperialističnimi ambicijami velikih nacij v sosedstvu. To kažejo tudi Šusteršičevi nastopi v državnem zboru in v t.i. delegacijah, v katerih so predstavniki Cislitvanije in Translitvanije – sicer ločeno, a vendarle v istem mestu (izmenično na Dunaju ali v Budimpešti) – razpravljali o zunanji in obrambni politiki. Prav ti dve področji sta tudi po dualističnem kompromisu leta 1867 ostali trdno v monarhovih rokah, zato so državna zbora in delegaciji svoje zunanjepolitične prioritete prilagajali vladarju, in ne obratno. Kaj je čakalo tistega, ki je to pravilo igre prekršil, so na svoji koži izkusili celo pri Francu Jožefu dolgo silno popularni nemški liberalci, ki so svoje glasne dvome o pravilnosti monarhove odločitve glede okupacije Bosne in Hercegovine leta 1878 plačali z izgubo ministrskih portfeljev.

Šusteršič se je zavedal, da je starodavna zgradba, ki je bila neke vrste multikulturna kolekcija dednih posesti Habsburžanov, potrebna temeljite prenovе, če želi upravičiti svoj obstoj v dobi vzpona nacionalizmov. Na predvečer je postala magična beseda večine slovenskih politikov »trializem«, takšna reforma Avstro-Ogrske, v okviru katere bi svojo državnopravno enoto dobili tudi južni Slovani. Vsaj za francoske diplomate je izpričano, da so se

zavedali nevarnosti, ki bi jih za nadaljnji razvoj Srbije kot »jugoslovanskega Piemonta« lahko pomenila uresničitev trialistične ideje, ki je imela tako tudi zelo očitno zunanjepolitično ost. Ob dejstvu, da so se prav slovenski politiki v propagiranju trializma najbolj eksponirali, je po mnenju Boža Repeta zavzemanje za njegovo uresničitev mogoče označiti »za nekakšen začetek slovenske diplomacije« (Repe, 2006: 54).

Seveda je bilo med slovensko politično elito že takrat mogoče najti posameznike, ki so odstopali od trialistično zaverovanega mainstreama. Pred drugo balkansko vojno, spomladi leta 1913, je tako Beograd obiskal slovenski liberalni politik in bankir Ivan Hribar. V prestolnico Kraljevine Srbije je prišel prek Berlina, Sankt Peterburga, Moskve in Sofije. Vrhunec njegove turneje je bilo srečanje s srbskim ministrskim predsednikom Nikolom Pašićem. Vodilnega srbskega državnika je želel prepričati, naj v duhu slovanskega bratstva prekine sovražnosti z Bolgarijo in glede spora okoli Makedonije sprejme arbitražo ruskega carja Nikolaja II. Omenjeno Hribarjevo avdienco pri Pašiću lahko štejemo za prvi sestanek kakšnega predstavnika slovenske politične elite s predsednikom srbske vlade (Hribar, 1984: 54–55).

Med prvo svetovno vojno je Šusteršičeva zvezda začela slabeti, njegovo mesto pa je prevzel dr. Anton Korošec. Jugoslovanski klub, ki je pod Koroščevim vodstvom povezal vse južnoslovanske poslance, je kazal vedno večje ambicije po pravici do soodločanja pri vodenju avstro-ogrske zunanje politike. To se je videlo tudi v zahtevi po udeležbi na mirovnih pogajanjih pozimi 1918 med Centralnimi silami in Sovjetsko Rusijo v Brest-Litovsku, kjer so južnoslovanski voditelji želeli opozoriti na svoj položaj. V ta namen je nastal *Januarski memorandum* Jugoslovanskega kluba, ki se je skliceval na načelo samoodločbe narodov (Vodopivec, 1973: 55–90). A vrh avstro-ogrske diplomacije za njihove namene ni imel posluha.

Korošec se je kasneje takole spominjal prvih poskusov, da bi Slovenci v pozni habsburški monarhiji dobili večjo težo na zunanjepolitičnem področju:

Z ministri za zunanje zadeve se je v Avstriji težko govorilo. Berchtold je bil cinik in je vse opljuval s svojim cinizmom. Burián je bil marmor, ki ni hotel mnogo govoriti. Kar sem mu povedal, vse je zapisal, nato pa je šlo kot akt v njegove predale. Czernin je bil ohol. Skraja sploh ni hotel z nami razpravljati o zunanji politiki. Šele proti koncu, ko mu je bilo stališče omajano, je tudi nas poklical. O jugoslovanskem vprašanju se z nami ni hotel razgovarjati. Navadno je razpravljajl o tem, koliko je še pri nas žita in koliko časa bomo še vzdržali. Sploh je bilo zanimivo, da je bilo v stari Avstriji težko govoriti o zunanji politiki s komurkoli. Tisti, ki je poznal zunanjo politiko, je bil zunanji minister. Drugi ministri pa se z zunanjo politiko niso bavili. Večina ministrov je ni poznala. Visoko

plemstvo, ki je potovalo čez poletje in čez zimo po tujih državah, se je bavilo z zunanjo politiko in jo dobro poznalo. (Kranjec, 1962: 223)

V emigraciji se je že v začetku prve svetovne vojne oblikoval Jugoslovanski odbor, v katerega so se povezali protiaustrijsko usmerjeni slovenski, hrvaški in srbski politiki. Njihov voditelj Ante Trumbić je računal na zmago Antante, kar bi omogočilo ustanovitev južnoslovanske države na ruševinah habsburške monarhije. Med Slovenci je ključno vlogo v Jugoslovanskem odboru igral pravnik Bogumil Vošnjak, ki se je spomladi 1915 povezal s Trumbićem in nato v emigraciji sprožil živahno publicistično dejavnost. V svojih delih in predavanjih je antantne in ameriške diplomatske kroge opozarjal na zgodovinsko nujnost propada habsburške monarhije ter se zavzemal za državnopravno združitev avstro-ogrskih južnih Slovanov s Kraljevino Srbijo. Znotraj Jugoslovanskega odbora so imeli največji vpliv dalmatinski politiki. Slovenci so bili v manjšini, hkrati pa so imeli nekateri vplivni hrvaški člani odbora do njih podcenjevalen odnos. Po drugi strani pa so se tudi srbski člani odbora bali, da bi z vstopom Slovencev v skupno hrvaško-srbsko državo Srbi izgubili prevlado. Vošnjakov položaj je kljub temu krepilo dejstvo, da je pripadal prostozidarjem, ki so imeli znotraj odbora močan vpliv (Janković, 1967: 132–133, 211).

Vošnjak je sodeloval tudi v pogajanjih za *Krfsko deklaracijo* leta 1917. Prav slednja je že jasno in javno nakazala velike ambicije dinastije Karađorđević in beograjske politične elite, ki jih je v začetku novembra 1918 po prihodu na pogajanja v Ženevo na lastni koži izkusil tudi Korošec kot predstavnik južnih Slovanov tedaj že razpadle habsburške monarhije. Korošec, ki so ga zaradi delovanja Jugoslovanskega kluba srbski diplomati in politiki po prihodu trepljali po ramenih, se je najprej sporazumel z vodjo delegacije Kraljevine Srbije Pašićem in z njim podpisal *Ženevski sporazum*. Slednji naj bi utemeljil dualistično ureditev prihodnje jugoslovanske države, ki bi pravno zavarovala različnost položaja habsburških južnih Slovanov od njihovih »bratov« v Srbiji. Pašić je tak sporazum najprej res podpisal, nato pa Korošca osupnil, ko se je zaradi odstopa srbske vlade na Krfu delal, kot da ga podpis ni ničesar ne zavezuje (Kranjec, 1962: 227).

Z ustanovitvijo jugoslovanske države so slovensko-srbski odnosi postali notranjepolitično vprašanje. Prva bližnja srečanja s srbskimi državniki in diplomati pa so že napovedovala kasnejša trenja med »plemeni troimenega naroda«.

Prva pariška izkušnja

V vrtincu prevratnih dogodkov leta 1918 je bila ženevska diplomatska epizoda kmalu pozabljena. Slovensko ozemlje je namreč že začela zagrinjati tema *Londonskega pakta*, ki ga je leta 1915 Antanta podpisala z Italijansko

kraljevino ter ji v zameno za njen prestop obljubila velike kose slovenskega in hrvaškega etničnega ozemlja. Pariška mirovna konferenca je bila v očeh slovenskih politikov zato predvsem priložnost, da vsaj deloma omilijo italijanske zahteve (Šišić, 1920). Po drugi strani pa so novopečeni diplomati sprva dobesedno tekmovali med sabo, kdo bo za jugoslovansko državo zahteval večji del poražene Nemške Avstrije, katere vodstvo je bilo po razpadu monarhije sprva povsem deprimirano (Ehrlich, 1922).

Prve korake na poti v Pariz so slovenski politični voditelji stopali skupaj s srbskimi diplomati in s skupino emigrantov iz Jugoslovanskega odbora, ki so dobili pomembne funkcije v delegaciji mlade države (Lederer, 1963; Erjavec, 1960; Mitrović, 1969). Vodil jo je sicer Pašić, kar je bilo logično, saj je sprva zaradi nasprotovanja Italije, ki ni hotela priznati Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, Jugoslovane uradno predstavljala Kraljevina Srbija.

Ožji, politični del jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci je poleg Pašića sestavljalo še sedem članov. Poleg treh Srbov in dveh Hrvatov sta bila v delegaciji tudi dva Slovenca: nekdanji minister dr. Ivan Žolger in nekdanji poslanec dr. Otokar Rybař. Po rangi je bil višji Žolger, sicer strokovnjak za ustavno pravo in edini Slovenec, ki je v habsburški monarhiji zasedal mesto ministra. Prav zaradi tega dejstva so bili nekateri člani drugih delegacij do njega kot nekdanjega ministra poražene države zadržani. Ob dejstvu, da so se zmagovite države dogovorile, da na mirovni konferenci predstavniki poraženih sil ne bodo sodelovali, je bil Žolger praktično edini član avstro-ogrskih vladnih krogov, ki se je udeleževal mirovnih pogajanj. Tudi med člani jugoslovanske delegacije je Žolgerjeva prisotnost za nekatere delovala moteče. Pogajalsko moč slovenskega dela delegacije pa je zmanjševalo tudi dejstvo, da v njej ni bilo Korošca, sicer vodilne slovenske politične avtoritete v ustanovni dobi Kraljevine SHS. Je pa svoje medvojno delovanje v protiavstrijski emigraciji dobro unovčil Vošnjak, ki se je zavihtel na eno ključnih mest v delegaciji – postal je njen generalni sekretar. Slovenci so v Pariz poslali tudi celo vrsto ekspertov. Med njimi velja omeniti zlasti nekdanjega avstro-ogrskega diplomata Ivana Schwegla (Švegla), nečaka slavnega strica iz Andrassyjeve berlinske diplomatske ekipe, ki je ob stričevi podpori napravil zgledno diplomatsko-konzularno kariero v Severni Ameriki: od Chicaga in New Yorka prek Montreala in Winnipega do Denverja in St. Louisa (Lucijan, 1996; Agstner, 2006).

Kljub neizprosnim določilom *Londonskega pakta* Slovenci v Pariz niso prišli povsem demotivirani. Načelo samoodločbe, ki ga je v krogu velesil hrabro in entuziastično poskušal uveljaviti ameriški predsednik Thomas Woodrow Wilson, je tudi nanje delovalo ohrabrujoče. Slovenski eksperti so se z veliko vnemo vrgli na delo ter neumorno sestavljali razne spomenice in risali zemljevide severnih in zahodnih meja nove države: od Primorske, za katero je bil osebno zadolžen delegat Rybař, prek Koroške, ki je bila v

pristojnosti dr. Lamberta Ehrlicha, do Štajerske in Prekmurja, kjer se je izkazal dr. Matija Slavič. Delovno atmosfero v slovenskem delu jugoslovanske delegacije je slikovito opisal njen hrvaški član Josip Smodlaka:

Medtem ko pri nas ni bilo sledu organiziranosti, je bila pri njih organizacija dela izvedena do podrobnosti. Imeli so svojega zgodovinarja, geografa, kartografa, statistika, risarja, pisarniške uradnike in tipkaričice; iz Ljubljane so pripeljali celo pisarniškega slugo. Skupaj jih je bilo deset. To osebje je bilo nameščeno v posebnem delu hotela in oskrbljeno z vsem potrebnim za delo. V pisarnah, ki so bile vzor reda in snage, se je delalo po ves dan, dostikrat v pozne nočne ure. Nihče ni stal križem rok. Tipkanje strojev ni prenehalo od jutra do mraka. (Adamlje, 2010: 50)

A opisani sistematični pristop pri pripravi gradiv za konferenco, ki je bil značilen za Slovence, ni mogel konkurirati s tradicionalnim šarmom italijanske diplomacije. Proti temu ni imel pravega orožja niti Wilson. Kljub željam, da bi upoštevanje zahtev narodov, ki so bili do tedaj »podložniki« dinastij obeh razpadlih srednjeevropskih imperijev, Evropi prineslo novo stabilnost, se to na pariški mirovni konferenci ni zgodilo. Prav nasprotno: na zemljevidu Srednje in Jugovzhodne Evrope se je sicer pojavil kup novih »nacionalnih« držav, a praktično vsaka je pod svoje okrilje vzela tudi številne manjšine, kar je zaradi procesov načrtne etnične homogenizacije vodilo v številne narodnostne konflikte. Kljub temu da je iznajdljivemu in angleščine veščemu Ivanu Schweglu uspelo doseči kar dve avdienci slovenskih politikov pri Wilsonu, so ostali praznih rok (Krizman, 1963; Lipušček, 2003). Na Koroškem jih je prav zaradi Wilsonovega vztrajanja doletel plebiscit, ki ga niso hoteli, na Primorskem pa ga kljub izrecni zahtevi zaradi obzirnosti zmagovitih velesil do Italije niso dobili (Fellner, 1981; Kromer, 1996).

Največ, kar je na koncu pariške mirovne konference ostalo od Wilsonove pompozno razglašene, a z njegove strani gotovo iskreno zamišljene »nove diplomacije«, je bila ustanovitev Društva narodov (MacMillan, 2003). Ob spoznanju, da se je treba sprijazniti z velikim številom Slovencev, ujetih v rapalskih in koroških plebiscitnih mejah, se je zdel novi multilateralni mehanizem kljub vsem pomanjkljivostim najboljša možnost za uveljavljanje pravic slovenskih manjšin (tega so se ne nazadnje posluževali tudi pripadniki nemške manjšine v Sloveniji, o čemer priča na primer prijava na Društvo narodov glede Nemške hiše v Celju). Še več upanja pa je v očeh pripadnikov slovenske manjšine na Primorskem in Koroškem vzbujal Kongres evropskih narodnosti, kjer sta ključni funkciji zasedala primorska narodnjaka dr. Josip Vilfan in dr. Engelbert Besednjak – prvi kot njegov predsednik, drugi pa kot voditelj Mednarodne zveze manjšinskih časnikarjev (Pelikan, 2002: 415).

Oba slovenska politika z druge strani rapalske meje sta se zavedala, da je

manjšinsko vprašanje samo eden od problemov, ki jih je vseboval versajski sistem, zato ne čudi, da sta se oba udeležila tudi prvega kongresa Panevropske unije leta 1926 na Dunaju. Tudi tam je Besednjaka zanimalo predvsem manjšinsko vprašanje, vendar je razočaran ugotovil, da je bil način njegovega obravnavanja »dosti neresen«. Načrt ustave »Panevropske državne zveze«, ki ga je predstavil avstrijski delegat Johann Eichhoff, se mu je zdel sicer prenagljen, vendar ni izključeval možnosti evropske združitve v prihodnosti, na kar bi morali biti Slovenci pripravljeni: »Če Panevropa pride, bo i brez nas prišla, potem pa je že mnogo bolje, da smo pravočasno notri.« Kongresa se je udeležil tudi Korošec, ki je ugotovil:

Zato je treba panevropsko gibanje ne le pozorno zasledovati, ampak se ga tudi udeleževati. Najmanjša korist, ki jo nam lahko prinese, je ena možnost več za prijateljsko zbliževanje narodov, in to nam je posebno potrebno, na političnem kakor na kulturnem polju, da bi – kot narod in država – lažje branili svoj status quo in pomagali rojakom izven današnjih meja, pa tudi na gospodarskem polju, da bi brže premagali izvestne šikane, ki nikomur ne koristijo in nam zagrenjujejo obstanek. (Rahten, 2009a: 36)

Predvsem v zgodnjih letih delovanja Društva narodov je mogoče med slovenskimi razumniki zaznati velik interes za njegovo delovanje, zlasti v pravnih krogih. Poleg že omenjenega Žolgerja velja med pravniki, ki so se s fenomenom Društva narodov soočali tudi v znanstvenih razpravah, omeniti zlasti dr. Ivana Tomšiča ter nekdanja predsednika slovenske deželne vlade dr. Janka Brejca in dr. Leonida Pitamica. Oba sta prevzela tudi vodenje ljubljanskega odbora Društva za pospeševanje ciljev Lige narodov v Ljubljani, ki je bil ustanovljen leta 1927. V skupščini Društva narodov, ki je zasedala v Ženevi, je poleg Pitamica Kraljevino Jugoslavijo predstavljal tudi krščansosocialni politik dr. Andrej Gosar, sicer predsednik ljubljanskega odbora Panevropske unije Jugoslavije. Dr. Ivan Perne je bil šef oddelka za Društvo narodov na zunanjem ministrstvu v Beogradu. V sami administraciji Društva narodov pa se je najvišje zavihtel dr. Vladimir Miselj, ki je v letih 1921–1940 delal v sekretariatu. Najprej je bil zaposlen v oddelku za mednarodne prevoze, nato kot vodja mandatne sekcije za bivše nemške kolonije in nekdanja osmanska bližnjevzhodna ozemlja, poleg tega pa je bil aktiven tudi v oddelku za človekove pravice (Zidar, 2009).

Od Hribarja do Cankarja: Slovenci kot kraljevi poslaniki

Ugotovitev, da so v obdobju kraljeve Jugoslavije v diplomatskih službah prevladovali Srbi, je glede na ustroj države, ki jo je vodila srbska dinastija, logična. Kritike zunanje politike so pri srbskih političnih veljakah praviloma

naletele na gluha ušesa. Kakšen je bil vpliv slovenskih (in hrvaških) poslancev v beograjski skupščini na ravnanje jugoslovanske diplomacije, nazorno kaže parlamentarna epizoda 26. januarja 1924, ko je prišlo do besednega dvoboja med poslanci Slovenske ljudske stranke in ministrom za trgovino Dragutinom Kojićem. Povod je bila njegova odločitev, da k pogajanjem o trgovinskem sporazumu z Avstrijo ni pritegnil niti slovenskih niti hrvaških predstavnikov. Minister za trgovino se je branil, da naj bi bile dosedanje izkušnje »pokazale, da je zelo neprimerno za pogajanja z bivšimi neprijateljskimi državami delegirati njihove nekdanje državljane«, saj slednji domnevno »nimajo one avtoritete, kakor jo zahteva značaj tega posla«. Slovenski poslanci so ugotavljali, da »po tej logiki ne bi smel niti dr. Masaryk, niti dr. Beneš, niti noben drug čehoslovaški državnik skleniti pogodbe s sedanjo republiko Avstrijo, ker dr. Masaryk in dr. Beneš sta bila državljana nekdanje avstrijske monarhije«. Toda ta argument srbskih ministrov ni prepričal (Rahten, 2002: 110–111).

Slovenci so se hočeš nočeš morali sprijazniti s tem, da zunanjo politiko Kraljevine SHS pač krojijo dvor in srbski ministri (Čačinovič, 1998: 110). Korošec je to ugotovil tudi v govoru v beograjski skupščini 8. februarja 1926, ko je dejal:

Vlada je popolnoma srbska, diplomacija v ogromni večini srbska, generaliteta popolnoma srbska, centralna uprava do 98 % srbska, žandarmerija čez 60 % srbska in vsaki dan bolj srbska, carina 70 % srbska, državna finančna služba prav tako. Ako vidimo, da so posamezne panoge državne uprave od dne do dne bolj srbske, nam to ne gre zgolj na naše narodne živce, ampak tu gre nam tudi za naš kruh. Ko imamo toliko brezposelnih, ko morajo naši ljudje v Ameriko in kot sezonski delavci v vsemogoče tuje države, nam vsaj dopustite, da moremo v lastni državi služiti. (Rahten, 2002: 131)

Slovenski poslaniki so bili maloštevilni, skoraj praviloma pa so izhajali iz vrst »zaslužnih« politikov, ki so se odlikovali v procesu oblikovanja jugoslovanske države. Takšen je bil Otokar Rybař, ki je po delovanju na pariški mirovni konferenci med drugim služboval tudi v Bruslju in Tirani. Z izjemo Prage, kjer so se v dvajsetih letih 20. stoletja zvrstili kar trije poslaniki slovenskega rodu – Ivan Hribar, Bogumil Vošnjak in Albert Kramer –, v drugih evropskih prestolnicah ni bilo zaznati daljše slovenske prisotnosti v diplomatskem aparatu kraljeve Jugoslavije. Je pa res, da je bil Hribar sploh prvi poslanik Kraljevine SHS v katerikoli državi. Zanimivo je, da je do mesta poslanika v Washingtonu prišel Pitamic. Med pomembnejšimi diplomati velja omeniti še Antona Novačana, v letih pred nacistično aneksijo Avstrije (generalnega) konzula v Celovcu. To mesto je bilo s slovenskega vidika

pomembno zaradi manjšine v Avstriji. Zaradi slovenske izseljenske skupnosti pa je bil za Slovence zanimiv tudi Buenos Aires. Prvi slovenski poslanik tam je bil Ivan Schwegel, sicer eden redkih kraljevih diplomatov, ki so se diplomatskih veščin učili že pod habsburškim cesarjem.

Vsekakor pa velja, da je tudi med Slovenci diplomatski poklic spadal med najbolj čislane. To je v besedilu, ki ga je v svoj znameniti priročnik o akademskih poklicih leta 1932 vključil tudi Lovro Sušnik, na podlagi lastnih izkušenj ugotavljal tudi Perne. Pri tem je poudaril, da naj bi imeli prednost v diplomatskem poklicu predvsem pravniki in novinarji. V kraljevo diplomacijo so sicer sprejemali tudi druge izobrazbene profile, vendar bi se po Pernetovem mnenju vsi diplomati morali ponašati z bogato splošno izobrazbo:

V splošnem bi se moralo reči, da naj bo diplomat vsaj deloma organiziran v vseh panogah, od poznavanja kuhinje (gastronomije) pa vse do najsubtilnejše filozofije. Moral bi biti nekak majhen enciklopedist; ker pa to danes ni več mogoče, bi si pa dovolil izraziti, da naj kot metuljček povsod vsrkava dobro in potrebno in da naj to potem tudi pametno uporablja. Razumljivo je, da se taka vsestranost kaj lahko razbline v površnost, kar se tako rado in splošno očita diplomaciji. To je treba paralizirati na ta način, da se človek poglobi v kako stvarino, ki prav posebno odgovarja njegovemu nagnjenju, recimo sociologijo ali književnost (lep primer P. Claudel!) itd. Pa še eno je potrebno. Dober diplomat mora vse kakor iz rokava stresati. Sposobnost kramljanja je dobro došla lastnost. Neelastičnost in počasnost duha je pa največja hiba! (Sušnik, 1932: 242)

657

Čačinovič navaja podatek dr. Janka Goliasa, nekdanjega konzula v Trstu in na Dunaju ter načelnika za manjšine na zunanjem ministrstvu, da je bilo leta 1931 na zunanjem ministrstvu zaposlenih 214 ljudi, od tega je bilo Slovencev 11 ali 4,6%, po letu 1931 pa se je število povečalo na 8,4% (Čačinovič, 1998: 111). Kasnejši porast gre verjetno pripisati tudi dejstvu, da se je Korošec po atentatu na kralja Aleksandra vrnil iz internacije s Hvara in postal eden ključnih členov vlade Milana Stojadinovića. Ob avtoriteti enega od »očetov Jugoslavije« in spričo dobrih odnosov s knezom Pavletom je začel bolj odločno posegati tudi v zunanjo politiko ter znotraj jugoslovanske diplomacije sistematično nastavljal tudi lastne kadre. Poslaniška mesta so kljub temu ostala težko dostopna za Slovence.

Eden redkih, ki so se prav zahvaljujoč vplivu Koroščeve stranke uspeli prebiti na to mesto v jugoslovanski diplomaciji, je bil dr. Izidor Cankar. O vplivu strankarskih kombinacij na diplomatska imenovanja priča že samo lobiranje za njegovo imenovanje za poslanika v Argentini. Stojadinović, ki je očitno dobil namig od Korošca, se je namreč maja 1936 obrnil na strankarskega veljaka Frana Kulovca in mu rekel, »da mora dati dvema Slovencema

poslaniško mesto«. V igri sta bila Buenos Aires in Oslo. Že takrat se je zanimal za Cankarja in Kulovec mu je pritrdil, da bi bil Korošček prijatelj »gotovo najprimernejši«. Stojadinović ga je sicer želel poslati v Oslo, od koder bi pokrival pet severnoevropskih držav. Naslednji mesec je Cankar naposled prejel sporočilo ministrskega predsednika, da so vse formalnosti glede njegovega imenovanja za poslanika končane, vendar ne v Oslu, kamor si je želel, ampak v Buenos Airesu. V pogovoru z banom Markom Natlačenom je Cankar izvedel, zakaj so mu dodelili Argentino. Natlačen mu je zaupal, da ga je svojčas Stojadinović povprašal, ali pozna kakšnega kandidata za Argentino. Ko pa je ban o tem poročal Korošču, mu je slednji zabičal: »Nikogar ne boste iskali; mi Cankarja ne bomo pustili past.« Stojadinović pa je s poizvedovanjem nadaljeval in banu predlagal, da se pošlje Cankarja v Oslo ali Bruselj, toda Korošček je bana zopet zavrnil:

Cankar je svojčas pristal, da gre v Buenos Aires, in so neke intrige preprečile, da ni odšel; sedaj bomo vztrajali pri tem. To je tudi naš interes, zakaj v Oslu nimamo prav nič iskati in v Bruxellesu malo; če bi ga poslali tja, bi bilo tako, kakor da ga pošiljamo le zato, da ni doma. Naši ljudje so v Argentini. (Rahten, 2009b: 71–73)

658

Koroščeva intervencija jasno kaže na zavedanje potrebe po skrbi za slovenske emigrante. In res je Cankar zvesto sledil želji svojega zaščitnika, da poskrbi za rojake. V Argentini je našel predvsem Primorce, ki so se tja umaknili zaradi težkih razmer pod fašističnim režimom. Prav Cankar je bil tisti, ki je prekinil restriktivno tradicijo svojih predhodnikov neupoštevanja interesov primorskih Slovencev, češ da gre za italijanske državljane. Pri novem poslaniku slovenskega rodu so imeli tudi rojaki z druge strani rapalske meje odprta vrata (Mislej, 1994: 86).

A vmešavanja politike v Cankarjevo poslaništvo tudi po uspešni Koroščevi intervenciji še ni bilo konec. Kljub lagodnemu življenju v argentinski prestolnici si je namreč Cankar po dobrih dveh letih želel spremembe, kar je prek soproge sporočil tudi Antonu Korošču in Mihi Kreku. 9. novembra 1939 je slednji zaprosil zunanjega ministra dr. Aleksandra Cincar-Markovića, da Cankarja premesti »na ustrezen položaj v Evropi«. To je utemeljil s tem, da je Cankar v Buenos Airesu že tri leta, kar je »več od kateregakoli od njegovih predhodnikov«. Po Krekovem mnenju naj bi Cankar dokazal, »da je sposoben tudi na najtežjih položajih naše diplomatske službe odlično vršiti svojo dolžnost«. Ker ni dobil pozitivnega odgovora, je Krek 10. januarja 1940 zaostril dikcijo v korespondenci s Cincar-Markovićem:

Kadrovska politika ministrstva za zunanje zadeve vsekakor ni bila na dobri poti, ker se nikakor ni upoštevalo, da bi morali biti tudi Hrvati in

Slovenci v dovolj veliki meri zastopani v naši zunanjepolitični službi. Tega ne narekuje samo načelo enakopravnosti, ampak tudi posebne potrebe jugoslovanskih manjšin v sosednjih državah, ki jih pretežno tvorijo Slovenci in Hrvati, kot tudi potrebe naših izseljencev v tujini, med katerimi so Hrvati in Slovenci spet daleč številčnejši od Srbov, naj si bo to v Ameriki, Franciji, Nemčiji, Belgiji ali Nizozemski.

Slovenski minister je obvestil srbskega kolega, da je s hrvaške strani že bilo sproženo vprašanje ustreznega odstotka Hrvatov v zunanjem ministrstvu. Pozval ga je, da pri razdelitvi mest v diplomaciji upošteva ključ 5 : 4 : 1. Poleg Cankarja bi mesto poslanika v tujini morala dobiti še dva Slovenca. Ob že obstoječih slovenskih uslužbencih v III. in IV. uradniški skupini, kamor so sodili načelniki, svetovalci, generalni konzuli in šefi oddelkov, bi moralo tak status pridobiti še pet Slovencev. Prav tako pa bi se moralo število Slovencev v skupinah V do VIII povečati za šest. Po Krekovem mnenju pri Slovencih ne bi manjkalo »ustreznih osebnosti«, čeprav se je zavedal »političnih težav, ki jih bo mogoče odpraviti samo postopno«. Še enkrat je ponovil Cankarjevo željo po premestitvi v eno od evropskih držav. Svoje pismo je Krek zaključil z željo, da bo Cincar-Marković razumel »upravičeno željo Slovencev po aktivnem sodelovanju v zunanjepolitični službi naše skupne države«. Zunanji minister pa očitno te želje le ni razumel, saj je Cankar v Argentini ostal vse do februarja 1942, ko je bila njegova domovina že v vojnem razsulu, jugoslovanska kraljeva vlada pa je zasedala v Londonu (Rahten, 2009b: 92–93).

Diplomacija med vojno

Kraljeva vlada, ki je po umiku v emigracijo uživala brezpogojno podporo »velikih treh«, je kmalu dobila nevarno konkurenco v partizanskem gibanju, ki ga je vodil Josip Broz Tito. Nekdanji kraljevi konzul Novačan, ki se mu je iz okupiranega Beograda uspelo prebiti do zaveznikov v Jeruzalemu, je v svojem dnevniku 17. novembra 1942 takole kritično ocenil londonsko vlado zaradi njene pasivnosti, ko je šlo za organizacijo osvobodilnega boja v domovini:

Naša vlada, vlada impotentnih starcev v Londonu, pa sedi na kahlicah in 'upravlja' nekaj poslaništev in konzulatov in zapravlja zlato našega naroda brez kontrole, kakor se starcem poljubi. 'Après nous le déluge!' si misli ta vlada, ki se hermetično zapira in igra vlogo predstavnice Slovencev, Hrvatov in Srbov, ne da bi se vprašala, kako ti Slovenci in Srbi gledajo na njo, še manj, kaj želijo in hočejo. Ta vlada zasluži vešala! (Novačan, 1986: 62)

Peter II. in njegov krog zaupnikov sta vztrajala pri podpori četniškemu gibanju Draže Mihailovića. Titovi partizani so si postopno prislužili spoštovanje zaveznikov, ne pa tudi še priznanja njihove politične oblasti, Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije (AVNOJ), ki je bil ustanovljen na zasedanju v Bihaću 26. in 27. novembra 1942. Kraljevina Jugoslavija je sicer takrat živela samo še v korespondenci njenih ministrov in diplomatov. Državna oblika, ki naj bi jo zamenjala, pa je bila za vse velika uganka. Tako so Slovenci v diplomatski službi – poleg Cankarja, ki je februarja 1942 začel voditi poslaništvo v Ottawi, velja omeniti predvsem svetnika v Washingtonu Vladimirja Rybača –, ostali ujeti med dvema državama, od katerih je bila ena že del zgodovine, druga pa je šele nastajala.

Po preselitvi Titove ekipe na Vis leta 1944 so se okrepile tudi njene zunanje politične aktivnosti. Ključno vlogo je tu igral Edvard Kardelj, ki mu je po lastnem pričevanju Tito tudi na diplomatski sceni zelo zaupal:

Tito je bil seve čez glavo obremenjen z drugimi problemi, ki so bili zvezani z njegovim delom vrhovnega komandanta. Zato sem mu jaz pomagal pri vzdrževanju zvez med centralnim komitejem KPJ in centralnimi komiteji 'republik' in pri političnem delu sploh, vštevši tudi delo na zunanjepolitičnem področju, ki se je takrat vedno bolj razvijalo in je postajalo vse pomembnejše. (Kardelj, 1980: 21)

Tudi del kraljevih diplomatov je začel iskati povezave s Titom, med njimi tudi Cankar. Slednji je februarja 1944 sporočil kralju, da odstopa s poslaniškega mesta, ker se ne strinja s politiko predsednika vlade Božidarja Purića. Ponudbo kanadskega premiera Lyona Mackenzieja Kinga, naj sprejme kanadsko državljanstvo, kar bi mu zagotovilo poslaniško funkcijo v Evropi ali ZDA, je zavrnil. Ponovno pa se je aktiviral po sklenitvi sporazuma med Titom in dr. Ivanom Šubašićem na Visu, ki sta v novo vlado predlagala tudi njega. Julija 1944 je bil Cankar imenovan za ministra prosvete, pošte in telegrafa v kraljevi vladi pod predsedstvom Šubašića, a je tudi slednjo kmalu zapustil. Tik pred koncem vojne je bil imenovan za pooblaščenega ministra in izrednega poslanika v Atenah, vendar kmalu nato tudi upokojen, ker je padel v nemilost pri Titu. Poleg Cankarja je imel v prehodnem obdobju iz monarhistične v socialistično Jugoslavijo pomembno diplomatsko vlogo tudi Vladimir Rybač, ki ga je Šubašić kot zastopnika Jugoslavije poslal na konferenco o povojni gospodarski obnovi v Bretton Woodsu, kariero (in življenje) pa je končal leta 1946 kot poslanik v Oslu (Rahten, 2009b: 167–196).

Od Slovencev je daleč največjo odgovornost v mednarodnih odnosih nosil Kardelj, ki je v letih 1948–1953 tudi uradno opravljal funkcijo zunanjega ministra. A že pred tem ga je Tito pošiljal na zaupne misije, še zlasti k

Josipu Visarjonoviču Stalinu. Novembra 1944 je moral nadomeščati Tita, ki se je želel izogniti poti v Moskvo, in v Šubašićevi družbi na hitro odpotovati k Stalinu. V Kardeljevih spominih beremo:

Drugo mi ni preostalo, kakor da sem se vdal v usodo. In tako sva druga dne Šubašić in jaz sedla v salonski vagon in čez Romunijo odpotovala v Sovjetsko zvezo. Šubašić je bil elegantno napravljen v salonsko obleko in je bil kot iz škatlice, jaz pa v vojaških čevljih in v zamazani partizanski uniformi. /.../ V Moskvi so naju svečano sprejeli in ni mi treba pripovedovati, kako sem se počutil poleg elegantnega Šubašića. (Kardelj, 1980: 65–66)

Težko bi našli boljši primer kontrasta med staro diplomacijo meščanske dobe in novim partizansko-revolucionarnim pristopom Kardelja in tovarišev. No, tudi slednji so lahko že kmalu odvrgli partizanske uniforme in si dali ukrojiti elegantne obleke. A zgolj preobleka ni bila dovolj za uspešno kosa-nje s prekaljenimi diplomati na mirovni konferenci, ki se je začela 29. julija 1946. Pariz je spet postal usodno mesto za slovenske razmejitvene ambicije.

Druga pariška izkušnja

661

Po drugi svetovni vojni se je delež Slovencev v jugoslovanski diplomaciji sprva nekoliko povečal. Tudi poslaniška mesta so zanje postala lažje dostopna. Še zlasti to velja za čas boja za državne meje. Veliko Slovencev se je med diplomate zavihtelo povsem spontano, glede na potrebe novih oblasti. Tak primer je bil sam Čačinovič, ki ga je tik pred koncem vojne »vpoklical« dr. Jože Brilej, eden vodilnih predvojnih komunistov in komisar VII. korpusa. Prenesel mu je Kardeljevo naročilo, da mora oditi v Budimpešto in pomagati pri organizaciji tamkajšnjega predstavništva, saj »najbolj pozna razmere na Madžarskem, zna jezik, ima znanje«. Na zadnjem srečanju pred odhodom mu je Brilej »za prvo silo« izročil petdolarski bankovec in novo-pečeni diplomat je 1. maj 1945 dočakal na vlaku med Monoštrom in Budimpešto (po prihodu je ostal še brez bankovca, saj ga je neka mlada dama v madžarski prestolnici naplahtala pri poskusu menjave). Kljub zelo improviziranemu začetku je nato Čačinovič napravil eno najuglednejših diplomat-skih poti med Slovenci, saj je bil med drugim tudi veleposlanik v Bonnu in Madridu. Zanimiva, predvsem pa tragična je zgodba generala Franca Pirca, nekdanjega poveljnika letalstva Neodvisne države Hrvaške, ki je prestopil k partizanom. Ante Pavelić mu je iz maščevanja dal pobiti ženo in dva otroka. Usoda je hotela, da ga je Tito leta 1947 poslal za jugoslovanskega poslanika prav v deželo »poglavnikov« izgnanstva – Argentino (Čačinovič, 1985: 15, 29, 140–141).

Kapital, ki so si ga zaradi odpora Silam osi nabrali jugoslovanski komunistični voditelji na Zahodu, je zaradi bližajočih se vetrov hladne vojne začel hitro kopneti. Partizanski general Aleš Bebler, ki je pripadal najožji Kardelevi diplomatski ekipi, je v svojih spominih zabeležil, da so bili na konferenci za nemške reparacije v Parizu jeseni 1945 člani jugoslovanske delegacije pri zaveznikih sprejeti skoraj z ovacijami. Že nekaj mesecev kasneje so ti odnosi zaradi vprašanja pripadnosti Primorske in Koroške postali hladno korektni, občasno pa že kar sovražni (Bebler, 1981: 154). Bebler je imel pomembno vlogo tudi v pripravah na drugo pariško mirovno konferenco. Slovenci so se nanjo pripravljali podobno kot na prvo leta 1919: sistematično in znanstveno. Angažirali so zgodovinarja Frana Zwitterja, ki je bil v Ljubljani zadolžen za pisanje gradiv v boju za meje. Glavni memorandum za konferenco je na koncu odobril še Kardelj, ki sta ga politbiro partije in vlada imenovala za šefa celotne jugoslovanske delegacije. A tudi tokrat so bile izkušnje podobno grenke kot po prvi svetovni vojni. Kardelj se jih je kasneje spominjal takole:

V resnici pravzaprav to sploh niso bila nikakršna pogajanja, kajti vele-sile so se same medsebojno dogovorile, da se formira svet ministrov, ne da bi se poprej o tem sporazumele z drugimi državami. Po tem dogo-voru so imele te države pravico odločati, vsi drugi udeleženci vojne ozi-roma protihitlerjevske koalicije so imeli le pravico, da pred ministrskim svetom povedo svoje mnenje in postavijo svoje zahteve. A da bi bila iro-nija še večja, o tem ni bilo nobene diskusije. Mi smo samo kot obtoženci lahko povedali, kaj mislimo, in potem so nas brez besede oziroma z 'zahvalo' predsednika 'za koristne informacije' milostno odpustili. (Kar-delj, 1980: 83)

Ob takšni hierarhiji, kot so jo vzpostavili »veliki trije«, so bile možnosti slovenskih predstavnikov na mirovni konferenci že na samem začetku zelo omejene. Če k temu dodamo še dejstvo, da se je prav slovensko ozemlje znašlo na tehtnici merjenja moči med hladnovojnima blokoma, potem je bilo delo Kardelja in tovarišev resnično oteženo. Ko so se sprijaznili s tem, da Trsta ne bo mogoče priključiti in da se bo treba zadovoljiti s formulo Svobodnega tržaškega ozemlja (STO), so upali vsaj, da bodo ob pomoči sov-jetskih zaveznikov rešili Gorico. A tudi na tem sektorju meje so Sovjeti na koncu popustili in Slovenci so bili zaradi STO ponovno odrezani od morja. Ko je Bebler sovjetskemu zunanjemu ministru Vjačeslavu Molotovu to oči-tal, je od slednjega dobil lakoničen odgovor: »Zakaj? Ali mora imeti vsak okraj svoje morje?« (Bebler, 1981: 173). Tudi druga pariška izkušnja je bila za slovenske diplomate podobno grenka kot prva.

Diplomacija kot preizkus politične zrelosti naroda

Če je bil Ivan Hribar prvi poslanik kraljeve Jugoslavije v Pragi, je po drugi svetovni vojni poslaniško mesto na Češkoslovaškem spet najprej zasedel Slovenec – dr. Darko Černej. Zaradi uspešno izpeljanega Titovega obiska v Pragi leta 1946 je kmalu napredoval v veleposlanika. Kot izhaja iz poročila, ki ga je na podlagi arhivskih raziskav v Beogradu nedavno za KORDZ pripravila Irena Bratuša, je bil Černej eden najuspešnejših slovenskih diplomatov po drugi svetovni vojni. Poleg Češkoslovaške je kot vodja predstavništva služboval še na prestižnih mestih v Mehiki, na Švedskem, v Italiji in Franciji (Bratuša, 2009).

V šestdesetih letih 20. stoletja je opaziti večjo prisotnost Slovencev na predstavništvih v državah, ki so bile ključne v gibanju neuvrščeni (Jazbec, 2009: 259). V Indoneziji sta veleposlaništvi vodila Aleš Bebler in Viktor Repič, v Indiji Joža Vilfan in Slavko Komar, v Egiptu pa Jože Brilej. Na Bližnjem vzhodu so takrat vodilne diplomatske funkcije zasedali Franc Primožič v Iraku, Žiga Vodusek v Iranu ter Slavko Zore in Mirko Jakše v Siriji. V prvem desetletju socialistične Jugoslavije so Slovenci opravljali tudi pomembne multilateralne funkcije; Vilfan, Bebler in Brilej so bili vsak v svojem času stalni delegati na misiji pri Organizaciji združenih narodov v New Yorku (Bratuša, 2009).

Toda po začetnem obdobju večje slovenske diplomatske angažiranosti je po Čačinovičevih ugotovitvah »nastopilo obdobje komercialnosti, ki je vplivalo tudi na kadrovanje v zunanji politiki«, ko so kadre »izbirali v zaprtem administrativnem krogu ministrstva«. Takrat naj bi se jugoslovanska diplomacija »vse bolj oddaljevala od slovenskega vpliva«, kar je bilo opaziti predvsem pri novačenju srednjih in nižjih diplomatskih kadrov (Čačinovič, 1998: 114).

Do delnega izboljšanja je prišlo s sprejemom zvezne ustave leta 1974, ki je okrepila vlogo republik tudi v mednarodni politiki (Đurović, 1968; Osolnik, 1977). Po republikah so bili ustanovljeni komiteji za mednarodno sodelovanje, ki so koordinirali odnose z zveznim sekretariatom (Mal, 2009: 108). Povečevanje prisotnosti Slovencev v diplomaciji naj bi omogočalo tudi določilo, po katerem je imela Slovenija kot druge republike »pravico predlagati 12 šefov iz Slovenije«. A po Čačinovičevih izračunih je bilo konec leta 1990 v sekretariatu za zunanje zadeve zaposlenih samo 34 Slovencev, kar je znašalo komaj 3 % vseh zaposlenih. Torej naj bi bil ta odstotek še nižji kot za časa kraljeve Jugoslavije (Čačinovič, 1998: 116).

V primerjavi z relativnim številom prebivalstva v državi je imela Srbija faktor 2, Slovenija pa le 0,7; manj od nje je imelo samo še Kosovo. Milan Jazbec ugotavlja tudi neuravnoteženo zastopanost Slovencev glede na kriterij geografske umeščenosti, saj so bili razen konzulatov po Evropi večinoma

napoteni v izvenevropske države, ki so bile seveda manj privlačne (Jazbec 2009: 258–259). Na elitnih mestih so bili slovenski vodje predstavništev vedno redkejši: Jože Smole se je npr. leta 1975 povzpel do veleposlaniškega mesta v Moskvi in se tako zapisal kot edini Slovenec na mestu jugoslovanskega veleposlanika v Sovjetski zvezi. Če so v Kraljevini Jugoslaviji Slovenci z Leonidom Pitamicem imeli poslanika, za njim pa z Vladimirjem Rybašem »številko dve« na (vele)poslaništvu, so se Slovenci po drugi svetovni vojni v ZDA morali zadovoljiti zgolj z mesti vodij konzulatov, od Chicaga prek Clevelanda do Pittsburgha (Bratuša, 2009).

Večina diplomatskih mest je bila Slovincem bolj namenjenih kot nagrada za politične zasluge, ne pa kot dosežek na poti poklicnega diplomata. V literaturi najdemo podatek, da je bilo do leta 1985 med 85 slovenskimi diplomati le šest poklicnih. 29 poslanikov je bilo samo enkrat na diplomatskem mestu, namesto v notranjo službo zunanjega ministrstva pa so se praviloma vračali v ožjo domovino. Od 58 jih je v Evropi služilo le 15, drugod po svetu pa jih je bilo 43. V oči bode tudi zelo majhno število nižjih diplomatskih kadrov slovenskega porekla (Jazbec 2009: 258–259).

Podrobnejša raziskava takšnega stanja bi presegla okvire te razprave, pa tudi časovna bližina dogodkov otežuje vrednotenje s potrebne distance. A dejstvo je, da je bilo usmerjanje Slovencev na diplomatska mesta zunaj Evrope v nasprotju s tradicionalnimi ambicijami Slovencev, ki segajo že v leto 1918, da namreč diplomatsko-konzularni aparat svoje države izkoristijo predvsem za zaščito slovenskih manjšin v sosedstvu. V vsej zgodovini socialistične Jugoslavije so imeli Slovenci v Avstriji štiri veleposlanike, v Italiji, Vatikanu in na Madžarskem pa po dva. Tako je zaščita slovenskih manjšin v večji meri prišla v domeno Republiškega sekretariata za mednarodno sodelovanje, ki se je z izjemo nemških zveznih dežel (Bavarska, Hessen, Bremen, Baden-Württemberg) in Katalonije usmeril predvsem v sosednje države. Tako je bila takratna Socialistična republika Slovenija leta 1978 celo med ustanoviteljicami Delovne skupnosti Alpe-Jadran, kjer so si slovenski uslužbenci nabirali dragocene diplomatske izkušnje (Mal, 2009: 108). Verjetno ni naključje, da so prav iz dežel, ki so sodelovale v omenjeni skupnosti, v času slovenskega osamosvajanja izšli največji podporniki samostojnosti slovenske države. Prav tako pa ne gre zanemariti dejstva, da je kader republiškega sekretariata predstavljal enega od jeder diplomacije slovenske države, na katerega se je oprl tudi njen prvi šef dr. Dimitrij Rupel.

Ob razpadanju jugoslovanske države je torej tudi večina slovenskih diplomatov v Beogradu podprla cilje slovenskega političnega vodstva za osamosvojitve in se aktivno vključila v boj za mednarodno priznanje. Po vzoru Ivana Schwegla na zgodovinski prelomnici med avstro-ogrsko in jugoslovansko monarhijo ter Izidorja Cankarja med kraljevo in Titovo Jugoslavijo so tudi na prehodu iz jugoslovanske federacije v suvereno slovensko

republiko številni diplomati svoje znanje postavili v službo slovenskih narodnopolitičnih prizadevanj. Prav to pa je bil tudi eden ključnih dokazov zrelosti naroda, ki se zna učiti iz izkušenj in izkoristiti zgodovinske priložnosti.

LITERATURA

- Adamlje, Mitja (2010): Zgodovina slovenske diplomacije. Od narodnega programa do mednarodnega priznanja. Diplomsko delo: Fakulteta za družbene vede.
- Agstner, Rudolf (2006): From Apalachicola to Wilkes-Barre: Austria (-Hungary) and Its Consulates in the United States of America, 1829–1917. *Austrian History Yearbook*, 37 (1): 163–180.
- Bebler, Aleš (1981): Čez drn in strn: Spomini. Koper: Založba Lipa.
- Bratuša, Irena (2009): Slovenci v diplomaciji socialistične Jugoslavije, tipkopis v Arhivu Studia diplomatica Slovenica
- Čačinovič, Rudi (1985): Poslanstva in poslaništva. Maribor in Murska Sobota: Obzorja in Pomurska založba.
- Đurović, Dragoljub (ur.) (1968): Nekatera vprašanja iz sodelovanja republik in federacije na področju zakonodaje in zunanje politike. Beograd, Ljubljana: Sekretariat za informativno službo zvezne skupščine, Dopisna delavska uni-verza.
- Ehrlich, Lambert (1922): Mirovna konferenca in Jugoslavija. V *Mohorjev koledar za leto 1922*, 17–42. Prevalje: Mohorjeva.
- Erjavec, Fran (1960): Slovenci na mirovni konferenci I. 1919–1920. London: Stara pravda.
- Fellner, Fritz (1981): Die jugoslawische Frage auf der Pariser Friedenskonferenz. V H. Rumpler (ur.), *Kärntens Volksabstimmung. Wissenschaftliche Kontroversen und historisch-politische Diskussionen anlässlich des internationalen Symposions Klagenfurt 1980*, 90–100. Celovec: Kärntner Druck- und Verlagsgesellschaft.
- Hribar, Ivan (1984): Moji spomini II. Ljubljana: Slovenska matica.
- Janković, Dragoslav (1967): Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine. Beograd: Savremena administracija.
- Čačinovič, Rudi (1998): Zgodovina slovenske diplomacije. V M. Jazbec (ur.), *Diplomacija in Slovenci: zbornik tekstov o diplomaciji in o prispevku Slovencev v diplomatsko teorijo in prakso*, 107–128, Celovec: Drava.
- Jazbec, Milan (2009): *Osnove diplomacije*. Ljubljana: FDV.
- Kardelj, Edvard (1980): Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije 1944–1957. Ljubljana, Beograd: Državna založba Slovenije, NIRO Radnička štampa.
- Košir, Matevž (2010): V spremstvu Katarine Velike – krmsko potovanje Ludvika Kobencla. V Ernest Petrič in dr. (ur.), *Slovenski diplomati v slovanskem svetu*, 49–58. Ljubljana, Mengeš: CEP, ZRC SAZU.
- Kranjec, Silvo (1962): Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije. *Zgodovinski časopis* 16 (3): 218–229.
- Krizman, Bogdan (1963): Zabilješka o razgovoru Predsjednika Wilsona s predstavnicima Slovenaca (Pariz, 25. 4. 1919). *Zgodovinski časopis* 27 (3): 219–224.

- Kromer, Claudia (1996): Die Vereinigten Staaten von Amerika und die Frage Kärnten 1918–1920. Celovec: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten.
- Lederer, Ivo J. (1963): Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontiersmaking. New Haven, London: Yale University Press.
- Lipušček, Uroš (2003): Ave Wilson: ZDA in prekranje Slovenije v Versaillesu 1919–1920. Ljubljana: Založba Sophia.
- Lucijan, Adam (1995): Doneski za biografijo Jožefa Schwegla. Kronika 43 (1): 61–67.
- Lucijan, Adam (1996): Dr. Ivan Švegel in njegov čas (spomini). Kronika 44 (1): 51–60.
- MacMillan, Margareth (2003): Paris 1919. Six Months that Changed the World. New York: Random House.
- Mal, Polona (2009): Slovenska diplomacija ob uri nič: nastanek in zgodnji razvoj diplomacije Republike Slovenije. Diplomsko delo: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Mislej, Irene (1994): Primorski odbor. Politično delovanje primorskih Slovencev med drugo svetovno vojno v Argentini. Dve domovini/Two Homelands 5: 85–113.
- Mitrović, Andrej (1969): Jugoslavija na konferenciji mira 1919–1920. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socialističke republike Srbije.
- Novačan, Anton (1986): Jeruzalem – Kairo: Spomini 1942–1945. Ljubljana: Slovenska matica.
- Osolnik, Bogdan (1977): Mednarodna politika SFRJ: Ustavna načela in njihovo uresničevanje. Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo.
- Pelikan, Egon (2002): Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom: Primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico – zgodovinsko ozadje romana Kaplan Martin Čedermac. Ljubljana: Nova revija.
- Rahten, Andrej (2002): Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929. Ljubljana: Založba ZRC.
- Rahten, Andrej (2009a): Od habsburške monarhije do panevropske unije. Razprave, predavanja in članki 2000–2009. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- Rahten, Andrej (2009b): Izidor Cankar – diplomat dveh Jugoslavij. Ljubljana, Mengeš: CEP, ZRC SAZU.
- Repe, Božo (2006): Od Versajske konference do Osimskih sporazumov: vloga slovenskih politikov in diplomatov pri določanju meja. V J. Pirjevec, B. Klabjan in G. Bajc (ur.), Osimska meja. Jugoslovansko-italijanska pogajanja in razmejitve leta 1975, 53–60. Koper: Založba Annales.
- Rozman, Franc (1984): Baron Schwegel v svojih spominih. Kronika 32 (3): 223–229.
- Sušnik, Lovro (1932): Akademski poklici: navodila za izbiro stanu. Ljubljana: Slovensko katoliško akademsko starešinstvo.
- Slovenski biografski leksikon (1925–1991). Ljubljana: SAZU in ZRC SAZU.
- Šišić, Ferdo (1920): Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu. Zbirka akata i dokumenata. Zagreb: Matica Hrvatska.

- Vodopivec, Peter (1973): Parlamentarna dejavnost Jugoslovanskega kluba od septembra 1917 do marca 1918 in nastanek januarskega memoranduma. *Zgodovinski časopis* 27: 55–90.
- Zajc, Neža (2010): Habsburški diplomat Sigismund Herberstein, Rusija in Moskovski zapiski. V E. Petrič in dr. (ur.), *Slovenski diplomati v slovanskem svetu*, 19–48. Ljubljana, Mengeš: CEP, ZRC SAZU.
- Zidar, Andraž (2009): Slovenska diplomatska zgodovina: Rudniki Posarja, **pristanišče** v Gdansku, boj proti suženjstvu. *Dnevnikov objektiv*. Dostopno prek http://www.dnevnik.si/tiskane_izdaje/dnevnik/1042263238, 23. 10. 2009.